

**STRESZCZENIA
OPISÓW MIEJSC PAMIĘCI
DOSTĘPNYCH Z TABLICZEK INFORMACYJNYCH
Z KODAMI QR**

SPIS TREŚCI

CZĘŚĆ 1 OCHOTA	4
ANTONIN	4
BUDYNEK PRZY ULICY FILTROWEJ 68	4
BUDYNEK PRZY ULICY SPISKIEJ 14	4
DOM AKADEMICKI	5
INSTYTUT RADOWY	5
KOŚCIÓŁ NIEPOKALANEGO POCZĘCIA NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY	6
BITWA POD PĘCICAMI	6
REDUTA KALISKA	6
REDUTA WAWELSKA	7
ZIELENIAK	7
CZĘŚĆ 2 BATALION „ŁUKASIŃSKI”	9
BARYKADA ŻYRARDÓW	9
KOŚCIÓŁ ŚW. JACKA	9
REDUTA BANK POLSKI	9
WALKI NA RYGLU	10
KOŚCIÓŁ ŚW. ANTONIEGO	10
KOŚCIÓŁ NAWIEDZENIA NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY	10
CZĘŚĆ 3 POWĄZKI WOJSKOWE	11
BATALION ARMII KRAJOWEJ „BEŁT”	11
BATALION ARMII KRAJOWEJ „CHROBRY I”	11
BATALION ARMII KRAJOWEJ „CZATA 49”	12
BATALION ARMII KRAJOWEJ „GOLSKI”	12
BATALION ARMII KRAJOWEJ „GOZDAWA”	13
BATALION ARMII KRAJOWEJ „GUSTAW”	13
BATALION ARMII KRAJOWEJ „HARNAŚ”	14
BATALION ARMII KRAJOWEJ „KILIŃSKI”	14
BATALION ARMII KRAJOWEJ „MIOTŁA”	14
BATALION HARCERSKI ARMII KRAJOWEJ „PARASOL”	15
BATALION ARMII KRAJOWEJ „PIĘŚĆ”	15
BATALION HARCERSKI ARMII KRAJOWEJ „WIGRY”	16
BATALION HARCERSKI ARMII KRAJOWEJ „ZOŚKA”	16
HARCERSKA BATERIA ARTYLERII PRZECIWLOTNICZEJ „ŻBIK”	17
KORPUS BEZPIECZEŃSTWA	17
BATALION „NAŁĘCZ”	18
BATALION „SOKÓŁ”	18
ODDZIAŁ ARMII KRAJOWEJ „OSA” – „KOSA”	18
ZGRUPOWANIE PUŁKU ARMII KRAJOWEJ „BASZTA”	19
PUŁK ARMII KRAJOWEJ „JELEŃ”	19
ZGRUPOWANIE ARMII KRAJOWEJ „CHROBRY II”	20
ZGRUPOWANIE ARMII KRAJOWEJ „GARŁUCH”	20
ZGRUPOWANIE ARMII KRAJOWEJ „GURT”	21
ZGRUPOWANIE ARMII KRAJOWEJ „KRYBAR”	21
ZGRUPOWANIE ARMII KRAJOWEJ „KRYSKA”	22
ZGRUPOWANIE ARMII KRAJOWEJ „KUBA” – „SOSNA”	22
BATALION AK „ŁUKASIŃSKI”	23
ZGRUPOWANIE ARMII KRAJOWEJ „LEŚNIK”	23
ZGRUPOWANIE ARMII KRAJOWEJ „OBROŻA”	24
ZGRUPOWANIE ARMII KRAJOWEJ „RÓG”	24

ZGRUPOWANIE ARMII KRAJOWEJ „ŻYWICIEL”	25
POMNIK „GLORIA VICTIS”	25
POMNIK GROBOWIEC DOWÓDCÓW AK	26

CZĘŚĆ 1 OCHOTA

Antonin

Antonin to nazwa budynku Księży Orionistów znajdujący się na tyłach kościoła Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny. W czasie okupacji był obsadzony przez oddziały SS.

Budynek ten zgodnie z planem został zdobyty przez trzecie Zgrupowanie pierwszego Rejonu czwartego Obwodu Armii Krajowej. W zdobytym budynku znajdowała się broń maszynowa, a w samochodach stojących obok budynku znaleziono umundurowanie, amunicję i żywność. Było sporo broni i to ciężkiej. Były nawet pancerfausty, które się potem bardzo przydały.

Po zdobyciu budynku powstańcy wycofali się i następnego dnia opuścili Ochotę idąc w kierunku Lasów Kabackich.

Po trzech dniach Niemcy zaatakowali budynek czołgami, jednakże zastali w schronie wyłącznie mieszkańców tego domu. Zostali oni wzięci do niewoli i przebywali w Domu Akademickim na Placu Narutowicza jako zakładnicy wspólnie z mieszkańcami sąsiednich domów z ulicy Grójeckiej (w sumie kilkaset osób).

Po wycofaniu się Niemców budynek bez walki ponownie obsadził mały oddział Armii Krajowej i kontrolował teren „Antonina” do końca trwania „Reduty Kaliskiej”.

Budynek przy ulicy Filtrowej 68

W budynku w Warszawie przy ulicy Filtrowej sześćdziesiąt osiem około godziny dziewiętnastej trzydziestego lipca tysiąc dziewięćset czterdziestego czwartego roku pułkownik dyplomowany Antoni Chruściel pseudonim Monter, dowódca Okręgu Warszawskiego Armii Krajowej podpisał rozkaz rozpoczęcia Powstania Warszawskiego. Rozkaz niezwłocznie został przekazany do podległych oddziałów Armii Krajowej.

O podjęciu walk w stolicy zdecydowano dwudziestego pierwszego lipca tysiąc dziewięćset czterdziestego czwartego roku na spotkaniu generałów Tadeusza Komorowskiego Bora, Leopolda Okulickiego Niedźwiadka i Tadeusza Pełczyńskiego Grzegorza.

Decyzję o rozpoczęciu Powstania Warszawskiego podjęto około godziny osiemnastej na odprawie dowódców Armii Krajowej przy ulicy Pańskiej sześćdziesiąt siedem - Komendant Główny Armii Krajowej generał Tadeusz Komorowski pseudonim Bór wydał rozkaz rozpoczęcia powstania o godzinie siedemnastej dnia następnego, to jest pierwszego sierpnia tysiąc dziewięćset czterdziestego czwartego roku. Uzyskał on akceptację Delegata Rządu Jana Stanisława Jankowskiego.

Bezpośrednim powodem podjęcia tej decyzji był informacja przekazana przez dowódcę Okręgu Warszawskiego Armii Krajowej pułkownika Antoniego Chruściela pseudonim Monter, że Radość, Okuniew i pobliskie miejscowości są w rękach sowieckich, że czołgi sowieckie przełamały obronę przyczółka i zdeorganizowały jego obsadę, podchodzą pod samą Pragę i ostrzeliwują skrajne ulice Pragi.

Budynek przy ulicy Spiskiej 14

W budynku przy ulicy Spiskiej czternaście w Warszawie trzydziestego czerwca tysiąc dziewięćset czterdziestego trzeciego roku został aresztowany przez gestapo komendant Armii Krajowej generał dywizji Stefan Rowecki pseudonim Grot.

Miejsce pobytu generała zdradził Eugeniusz Świerczewski pseudonim Gens, renegat Armii Krajowej, pozyskany do współpracy przez Gestapo.

Generał po zidentyfikowaniu został przewieziony do siedziby gestapo w al. Szucha. Następnie został przewieziony samolotem do Niemiec, gdzie był przesłuchiwany. Ostatecznie trafił do obozu w Sachsenhausen. Niemcy próbowali namówić go do współpracy pod pozorem wspólnego zagrożenia w postaci Armii Czerwonej, ale wszystkie ich zabiegi zakończyły się jednak fiaskiem.

Generał został rozstrzelany na osobisty rozkaz Heinricha Himmlera na początku sierpnia tysiąc dziewięćset czterdziestego czwartego roku, czyli w pierwszym tygodniu trwającego w Warszawie powstania.

Dom Akademicki

Dom Akademicki na Placu Narutowicza był jednym z trzech obiektów wyznaczonych do opanowania przez Oddziały Obwodu Ochota Armii Krajowej. Dzięki temu miało nastąpić zamknięcie prowadzących przez dzielnicę dróg przelotowych i w konsekwencji osłanianie Warszawy od południowego zachodu.

W latach wojny koszarował tu batalion niemieckiej Policji Porządkowej w składzie trzystu pięćdziesięciu żołnierzy. Budynek osłaniały bunkry z karabinami maszynowymi. Budynek był otoczony drutami kolczastymi, a wszystkie otaczające drzewa były wycięte. W piwnicach budynku znajdowało się przejściowe więzienie dla Polaków aresztowanych bądź schwytanych w łapankach ulicznych. Dokonano tu wielu potajemnych mordów, zarówno przed wybuchem Powstania, jak i podczas jego trwania. Na dziedzińcu i na klatce schodowej rozstrzeliwane były duże grupy mężczyzn.

Pierwszego sierpnia tysiąc dziewięćset czterdziestego czwartego roku słabo uzbrojony oddział czwartego Obwodu Armii Krajowej pod dowództwem porucznika Tadeusza Koteckiego pseudonim Kalina zaatakował Dom Akademicki. Atakujący zostali zmasakrowani, Plac Narutowicza, wraz z ulicami do niego dochodzącymi, pokrył się ciałami ponad trzystu osób, żołnierzy, ochotników z WSOPu i ludności cywilnej, jaka się tam znalazła.

Do budynku przyprawiano Polaków wysiedlanych z okolicznych domów i lokowano ich na dziedzińcu. Część osób trzymano w sali balowej w pozycji leżącej, bez wody i jedzenia, zatrzymani przebywali tu aż do dziewiątego sierpnia.

Instytut Radowy

W Instytucie Radowym funkcjonował szpital w których leczono chorych na raka.

Piątego sierpnia tysiąc dziewięćset czterdziestego czwartego roku oddziały SS z Brygady Russkiej Oswoboditelnoj Narodnoj Armii wtargnęły do Instytutu dokonując rabunku mienia szpitalnego, jak i należącego do personelu placówki oraz przebywających tam chorych.

Kilka osób zostało rozstrzelanych, w szpitalu pozostawiono około dziewięćdziesięciu chorych i osiem osób personelu, a resztę odprawiono do obozu przejściowego na Zieleniaku.

W nocy piątego sierpnia rozpoczęto gwałty na pozostawionym w placówce personelu szpitala. Szóstego sierpnia rozpoczęto podpalanie budynku i mordowanie pacjentów podpalając materace łóżek, na których leżeli.

Dziwiętnastego sierpnia pięćdziesięciu pozostałych przy życiu pacjentów Instytutu wysłano do obozu przejściowego na Zieleniaku, gdzie ich rozstrzelano i spalono na stosie w sali gimnastycznej liceum im. Hugona Kołłątaja.

Łącznie w Instytucie śmierć poniosło około dziewięćdziesięciu osób – pacjentów oraz kilku pracowników szpitala.

Kościół Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny

Kościół znajduje się w Warszawie na placu Narutowicza przy ulicy Grójeckiej trzydzieści osiem.

Wybuch drugiej Wojny Światowej zastał kościół w budowie, brakowało większej części wyposażenia oraz hełmu wieży.

We wrześniu tysiąc dziewięćset trzydziestego dziewiątego roku poważniej zniszczona została tylko kaplica Najświętszej Marii Panny. Podczas powstania warszawskiego w tysiąc dziewięćset czterdziestym czwartym gmach kościoła został mocno uszkodzony.

Podczas Powstania w kościele szukała schronienia ludność cywilna. Jedną z grup mieszkańców już w pierwszych dniach walki wywlekli z kościoła Niemcy, prowadząc do swych koszar i strzelając do osób, które nie nadały za pochodem.

Kościół zdobią witraże o tematyce religijnej i patriotycznej. Witraże upamiętniają Armię Krajową oraz Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie. W kościele znajdują się też epitafia i tablice, w tym upamiętniające żołnierzy Armii Krajowej.

Bitwa pod Pęcicami

Pierwszego sierpnia tysiąc dziewięćset czterdziestego czwartego roku oddziałom Armii Krajowej czwartego obwodu Ochota nie udało się osiągnąć wyznaczonych celów, na dodatek poniosły one dotkliwe straty.

Stąd w nocy z pierwszego na drugiego sierpnia większość oddziałów wojskowych obwodu Ochota pod dowództwem podpułkownika Mieczysława Sokołowskiego pseudonim Grzymała rozpoczęło wycofywanie się z Ochoty w kierunku Lasów Sękocińskich i Lasów Chojnowskich.

Drugiego sierpnia o godzinie piątej zgrupowanie skierowało się z rejonu wsi Reguły przez Pęcice w kierunku lasów.

W czasie przemarszu od strony Pęcic pojawiły się samochody z wojskiem niemieckim. Wywiązała się potyczka, której wynik był korzystny dla AKowców. Odgłosy walki zaalarmowały jednak oddziały niemieckie stacjonujące w pęcickim dworze. Do walki włączyły się również posiłki SS, dwa czołgi oraz samolot rozpoznawczy.

Oddziały polskie poniosły duże straty w zabitych i wziętych do niewoli. Trzydziestu jeden powstańców poległo. Do niewoli dostało się sześćdziesięciu siedmiu powstańców, w większości rannych. Spośród nich sześćdziesięciu żołnierzy, w tym pięć kobiet, poddano torturom i rozstrzelano drugiego sierpnia tysiąc dziewięćset czterdziestego czwartego roku około godziny osiemnastej w cegielni w Pęcicach.

Z około pięciuset żołnierzy, którzy zebrali się w okolicach Pęcic, przez zaporę niemiecką przebiło się około trzystu. Grupa ta dotarła do Lasów Sękocińskich, a następnie do Lasów Chojnowskich. Po przeformowaniu i dozbrojeniu oddziały te ruszyły w nocy z osiemnastego na dziewiętnastego sierpnia na pomoc walczącej Warszawie.

Reduta Kaliska

W nocy z pierwszego na drugiego sierpnia, kiedy większość sił czwartego obwodu na rozkaz komendanta podpułkownika Grzymały opuściło dzielnicę, porucznik Andrzej Chyczewski pseudonim Gustaw, zorganizował w rejonie ulicy Kaliskiej oddział, który przez kolejne dni z powodzeniem odpierał liczne ataki jednostek niemieckich oraz ściągniętej alarmowo do Warszawy Brygady SS RONA.

Reduta, nazywana Kaliską, obejmowała teren pomiędzy ulicami Kaliską, Kopińską, Białobrzeską i Joteyki. Załogę stanowiło około stu sześćdziesięciu czy stu osiemdziesięciu

żołnierzy. Znaczną część uzbrojenia oraz żywności Powstańcy uzyskali po zdobyciu Antonina oraz zabudowań Monopolu Tytoniowego przy ulicy Kaliskiej jeden.

Reduta broniła się do dziewiątego sierpnia, kiedy to po wyczerpaniu wszelkich możliwości prowadzenia walki dowódca wydał rozkaz do opuszczenia reduty.

Po blisko dwiętnastu godzinach marszu dziewięćdziesięcio osobowa kolumna osiągnęła Lasy Chojnowskie. Jedenastego sierpnia porucznik Gustaw zameldował się w sztabie podpułkownika Grzymały.

Od dziesiątego sierpnia Niemcy zaczęli pacyfikację opuszczonych terenów. Zaczęły się grabieże i strzelanie do podejrzanych o udział w Powstaniu. Dokonano zbrodni na rannych ze szpitala przy ulicy Jotejki - budynek podpalono i wrzucono do niego granaty, wskutek czego zginęło kilkadziesiąt osób. Pozostałych mieszkańców odprowadzono na Zieleniak.

Reduta Wawelska

W nocy z pierwszego na drugiego sierpnia tysiąc dziewięćset czterdziestego czwartego roku zaczął tworzyć się zwarty ośrodek powstańczy w kamienicach między ulicami Wawelską, Pługa, Mianowskiego i Uniwersytecką, nazywany później Redutą Wawelską. Komendantem ośrodka był podporucznik Jerzy Gołębiowski pseudonim Stach.

Ośrodek liczył od pięciuset do sześciuset mieszkańców (głównie inteligencji) oraz około stu pięćdziesięciu Powstańców.

Od czwartego sierpnia oddziały RONA pod dowództwem SS-Brigadefirera Bronisława Kamińskiego, wspierane przez dwie kompanie SS w sile około trzystu żołnierzy zaczęły atakować Redutę. Od siódmego sierpnia trwało całonocne ostrzeliwanie artylerii niemieckiej, stacjonującej na Polu Mokotowskim.

Jedynastego sierpnia ze względu na kończące się środki do walki i straty własne postanowiono opuścić stanowiska.

O godzinie siedemnastej rozpoczęła się ewakuacja: osiemdziesięciu trzech żołnierzy przedostało się z budynku przy ulicy Wawelskiej sześćdziesiąt do wjazdu przy ulicy Prokuratorskiej. Było to pierwsze w historii Powstania Warszawskiego udane przejście kanałami zwartej grupy powstańczej.

Po upadku Reduty Wawelskiej Niemcy wymordowali kilkadziesiąt osób, w tym wszystkich rannych i wielu cywilnych mieszkańców okolicznych domów. Jednym z zamordowanych był kapelan oddziału ksiądz Jan Salamucha. Niemcy podpalili też szpital wraz z pacjentami, który mieścił się w piwnicy. Resztę ludności wyprowadzono na Zieleniak.

Zieleniak

Zieleniak to nazwa miejsca na kilku hektarowym terenie targowiska przy ulicy Grójeckiej (dzisiejszy obszar Hal Banacha), gdzie od czwartego sierpnia żołnierze RONA spędzali wyrzuconych z domów mieszkańców. Był to obóz przejściowy, będący etapem na drodze do kolejnego obozu przejściowego w Pruszkowie,

Miejsce było otoczone ceglany murem, co uniemożliwiało ucieczkę zgromadzonej ludności. Brak urządzeń sanitarnych, pomocy lekarskiej, dostępu do wody (była tylko jedna studnia, która wyczerpała się po kilku dniach), potęgowany upał w ciągu dnia i zimnem w nocy, sprawiał że ludzie umierali z wyczerpania, głodu i pragnienia.

Do wieczora piątego sierpnia tysiąc dziewięćset czterdziestego czwartego roku zgromadzono w Zieleniaku kilkanaście tysięcy osób, a w kulminacyjnym momencie przebywało w nim kilkadziesiąt tysięcy mieszkańców Ochoty i najbliższych okolic.

Trzynastego sierpnia rozpoczęła się końcowa ewakuacja ludności do obozu przejściowego w Pruszkowie. Obóz działał do dziewiętnastego sierpnia, kiedy to dokonano masowego mordu na pięćdziesięciu pacjentach z Instytutu Radowego.

Od początku swojego istnienia Zieleniak stał się miejscem masowych zbrodni.

Łącznie w okresie powstania warszawskiego przez Zieleniak przeszło blisko sześćdziesiąt tysięcy mieszkańców stolicy. W ten sposób stał się on się najbardziej znanym – obok kościoła świętego Wojciecha na Woli – punktem zbornym dla wypędzanej ludności Warszawy.

Ogółem na terenie obozu przejściowego Zieleniak śmierć poniosło około tysiąca mieszkańców miasta, z czego blisko trzystu zostało zamordowanych przez ronowców.

CZĘŚĆ 2 BATALION „ŁUKASIŃSKI”

Barykada Żyrardów

Podczas Powstania Warszawskiego u wylotu ul. Daniłowiczowskiej na Bielańską, wieczorem 3 sierpnia, została wybudowana barykada „Żyrardów”, zwana też redutą "św. Trójcy". Barykada była broniona przez cały sierpień 1944 roku przez żołnierzy kompani szturmowej „P-20” batalionu "Nałęcz" oraz żołnierzy batalionu „Łukasiński”.

Barykada jednym końcem stykała się z trzypiętrowym budynkiem w którym na parterze znajdował się sklep tekstylny fabryki Żyrardów. Sklep ten był ściśle powiązany z barykadą. Przebywała w nim część załogi broniącej barykady, w środku znajdował się skład amunicji, a na balkonie umiejscowiono stanowisko miotacza płomieni.

Załoga barykady toczyła niezwykle krwawe i zacięte walki. Ataki niemiecki szły z Placu Teatralnego z użyciem czołgów posuwających się niejednokrotnie pod osłoną ludności cywilnej, co utrudniało obronę.

1 września po wykonaniu zadań ubezpieczających załoga barykady późno w nocy weszła do małego kanału przy ul. Daniłowiczowskiej, o wymiarach 60 x 90 cm, aby po przeszło 11 godzinach wyjść z niego na pl. Napoleona róg ul. Mazowieckiej. Był to ostatni oddział, który przeszedł tym kanałem ze Starego Miasta.

Kościół św. Jacka

W kościele pod wezwaniem św. Jacka przy ul. Freta 10 oraz w znajdującym się na jego tyłach klasztorze Dominikanów, przejętym przez Warszawskie Towarzystwo Dobroczynności, mieścił się podczas Powstania Warszawskiego duży szpital powstańczy.

Liczba rannych leczonych w szpitalu sięgała 660 osób.

Kościół był bombardowany i ostrzeliwany przy pomocy ciężkiej artylerii. 26 sierpnia 1944 r. na kościół spadło 17 bomb. Pod gruzami zginęło około tysiąca osób - pacjentów szpitala i mieszkańców Warszawy, którzy w kościele szukali schronienia.

Do szpitala Niemcy weszli 2 września około 9 godziny rano. Zażądali opuszczenia obiektu przez dzieci z sierocińca, lekarzy i siostry szarytki, po czym wycofali się. W szpitalu pozostali ranni i chorzy pod opieką jedynie pielęgniarek i sanitariuszek. Około południa do szpitala wpadli żołnierze wojsk kolaboracyjnych. Rozpoczęli grabież mienia, dochodziło do licznych bestialstw.

Ogółem z pacjentów szpitala zginęło ponad 50 osób, z których Niemcy zastrzelili 20, a spłonęło 30 osób.

Reduta Bank Polski

Budynek Banku Polskiego podczas Powstania Warszawskiego stanowił redutę z której żołnierze AK Zgrupowania „Sosna” bronili dostępu do Starego Miasta. W skład Zgrupowania wchodził m.in. batalion „Łukasiński”.

Obroną dowodził por. Tadeusz Majcherczyk, ps. „Zdan”, a od 18 sierpnia por. Bronisław Kalinowski, ps. „Piotr”.

Redutę Banku Polskiego od 9 sierpnia zabezpieczał 4 osobowy patrol sanitarny pod dowództwem patrolowej Marii Korupskiej ps. "Skiba".

Budynek Banku Polskiego był bombardowany przez Luftwaffe i ostrzeliwany przez artylerię.

Zacięte walki w obronie reduty trwały do nocy z 1 na 2 września, kiedy to żołnierze reduty, razem z innymi oddziałami broniącymi Starego Miasta ewakuowali się kanałem na pl. Krasieńskich:

Walki na Ryglu

Ryglem nazwano najbardziej zagrożony obszar naprzeciwko reduty Bank Polski, znajdujący się w trójkącie wypalonych domów i ruin po zachodniej stronie ulicy Bielańskiej i Senatorskiej. Obszar ten był pod ciągłym ostrzałem Niemców i atakowany przez ich piechotę z ulicy Senatorskiej, Wierzbowej i pl. Teatralnego.

14 sierpnia oddział wydzielony z 1 i 3 kompanii batalionu "Łukasiński, pod dowództwem ppor."Żelskiego" zajął stanowiska na "Ryglu", aby przeciwdziałać atakom niemieckim na Bank Polski. W ataku niemieckim oddział poniósł duże straty.

W nocy 31 sierpnia z Banku Polskiego, także poprzez „Rygiel”, podjęto nieudaną próbę przebicia się oddziałów ze Starego-Miasta do Śródmieścia..

Kościół św. Antoniego

W rejonie tej świątyni walczyli i ginęli żołnierze batalionu "Łukasiński" broniąc redut; Ratusz, Pałac Blanka, Kanoniczki, Bank Polski, Pałac Mostowskich, Arsenał oraz podczas walk toczonych o Pałac Mniszchów na "Ryglu", przedpolu Banku Polskiego.

Tu w nocy z 30 na 31 sierpnia przebiegało główne uderzenie oddziałów powstańczych w celu przebicia się ze Starego Miasta do Śródmieścia, które złamało się na skutek zmasowanego natarcia Niemców.

Powstańcy ponieśli ciężkie straty w zabitych i rannych.

Kościół Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny

Na terenie kościoła i w jego okolicy walczyli i ginęli żołnierze III plutonu 3 kompanii batalionu AK "Łukasiński" w obronie tej części Starego Miasta.

Plutonem dowodził ppor. Tadeusz Świątkowski, ps."Borsuk".

29 sierpnia 1944 Niemcom udało się opanować okoliczny kwartał domów oraz przejściowo wyprzeć powstańców z kościoła Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny. W ręce Niemców wpadł wówczas zakład opiekuńczy dla kobiet pod wezwaniem św. Ducha i Panny Marii, prowadzony przez siostry szarytki, kilkanaście pensjonariuszek tego zakładu Niemcy zamordowali.

CZĘŚĆ 3 POWĄZKI WOJSKOWE

Batalion Armii Krajowej „Bełt”

Zorganizowany został na przełomie lat 1940 i 1941 w III rejonie obwodu Śródmieście na bazie kompanii, do której dołączono 332. kompanię i pluton saperów. Batalion liczył 180 żołnierzy.

W lipcu 1944 stanowił VI Zgrupowanie Wojskowej Służby Ochrony Powstania. Dowódcą został plut. Erwin Brenneisen ps. „Bełt”.

Podczas powstania w skład batalionu wchodziły trzy kompanie. Teren jego działań obejmował ulice: Al. Jerozolimskie – Poznańską – Lwowską – Nowowiejską – Suchą – Wawelską – Raszyńską do Al. Jerozolimskich. Najważniejszym zadaniem było zablokowanie osi Al. Jerozolimskie oraz budowa i obrona przekopu łącznikowego na osi północ – południe w celu zapewnienia łączności między obu częściami Śródmieścia. Szczególnie ciężkie walki batalion prowadził we wrześniu, dążąc do odbicia budynków Szkoły Pożarnictwa na Nowym Świecie. W drugiej połowie września nasiliły się ataki Niemców, którzy chcieli podzielić Śródmieście na dwie części. Nie zdobyli jednak przejścia przez Al. Jerozolimskie aż do końca powstania.

Batalion Armii Krajowej „Chrobry I”

Batalion wywodził się z samodzielnego oddziału zorganizowanego w 1939 roku przez por. Kazimierza Burnosa ps. „Corda”. Do 1941 roku liczył ok. 100 żołnierzy. Na początku roku 1942 został włączony w struktury Polskiej Organizacji Zbrojnej.

W ramach akcji scaleniowej do Rejonu IV Obwodu Śródmieście AK włączono bataliony „Vistula” i Łukasiński” oraz kompanię Kazimierza Żurawskiego ps. „Kalina”, która wraz z kompanią „Cordy” utworzyła III batalion „Chrobry”. Jego dowódcą został kpt. Gustaw Billewicz ps. „Sosna”. W

1943 roku w skład batalionu weszły kolejne dwie kompanie. Stanowił on XI Zgrupowanie IV Rejonu. Oddziały liczyły łącznie ponad 600 ludzi.

3 sierpnia powstańcy należący do tego zgrupowania zdobyli posterunek żandarmerii niemieckiej – Nordwache, który mieścił się w narożnej kamienicy przy ul. Żelaznej róg Chłodnej. Początkowo batalion walczył w rejonie ulic: Żelazna, Krochmalna, Grzybowska, Łucka, Pańska, Twarda, Prosta, część Wolskiej, Karolkowej i Młynarskiej, między Al. Jerozolimskimi a Dworcem Towarowym. 6 sierpnia większość żołnierzy batalionu przeszła na Stare Miasto (jedna z kompanii pozostała w Śródmieściu).

13 sierpnia kpt. Billewicz objął dowództwo Zgrupowania Zachodniego „Kuba”. Funkcję dowódcy batalionu „Chrobry I” przejął kpt. „Kamień”, a po nim kolejno: kpt. Edward Kozłowski ps. „Edward”, kpt. Tadeusz Majcherczyk ps. „Zdan” i kpt. Władysław Jachowicz ps. „Konar”. Batalion poza obroną Arsenału i Pasażu Simonsa brał udział w wypadach na Dworzec Gdański, na teren dawnego getta, bronił także Pałacu Mostowskich. Największe straty poniósł w czasie bombardowania 31 sierpnia. W ruinach szkoły przy Barokowej i Pasażu Simonsa zginęło ponad 150 żołnierzy. Pozostali 1 września przeszli kanałami do Śródmieścia, by zająć stanowiska przy ul. Brackiej. Zdziesiątkowany batalion został włączony do 2 kompanii strzeleckiej 15. Pułku Piechoty „Wilków” AK.

Batalion Saperów Praskich Armii Krajowej „Chwacki”

Oddział został organizowany w ramach ZWZ w okresie listopad 1939 – styczeń 1944 przez por. saperów Józefa Pszennego ps. „Chwacki”. Początkowo liczył około 250 ludzi i

jako Batalion Saperów Praskich został podporządkowany szefowi saperów Okręgu Warszawskiego ZWZ/AK.

Był najliczniejszym i najsilniejszym oddziałem dyspozycyjnym Komendy Okręgu skierowanym do wykonywania zadań dywersyjno-bojowych. W styczniu 1944 roku kpt. „Chwacki” został szefem saperów Okręgu Warszawskiego, a dowództwo batalionu przekazał por. Lucjanowi Zaruskiemu ps. „Władysław”.

W momencie wybuchu powstania w skład batalionu wchodziły trzy kompanie. Grupy saperskie zostały skierowane w różne rejony, m.in. na Powązki, do III Obwodu Wola, w rejon Poczty Dworcowej, na Wolę, Stare Miasto i do Śródmieścia. Oddział otrzymał zadanie wysadzenia wiaduktu kolejowego przy ulicy Targowej. Doszło do zaciętej walki na skarpie Jeziora Kamionkowskiego, do której włączyły się silne jednostki niemieckie. W związku z przewagą nieprzyjaciela i poniesionymi stratami saperzy wycofali się na Saską Kępe. Ataki na wiadukty kolejowe na ul. Zamojskiego, Radzymińskiej, 11 Listopada, Modlińskiej, Kanale Żerańskim oraz przyczółki mostów Poniatowskiego i Kierbedzia nie powiodły się. Po upadku powstania na Pradze dowódca batalionu z częścią żołnierzy przeszedł na Pelcowiznę, a następnie do Choszczówki. Rozproszenie oddziału nastąpiło około 20 września w wyniku dużego napływu oddziałów niemieckich i ewakuacji całej ludności na drugą stronę Wisły. Batalion Saperów Praskich „Chwacki” poniósł straty sięgające 20% stanu osobowego.

Batalion Armii Krajowej „Czata 49”

Oddział „Czata 49” został zorganizowany w 1942 roku przez Kedyw pod nazwą Centrala Zaopatrzenia Terenu (CZT). Podporządkowany był Komendzie Głównej AK pod kryptonimem „49”. Do lipca 1944 roku zaopatrywał terenowe oddziały dywersyjne w niezbędne materiały.

Przed powstaniem przeorganizowano go w składający się z trzech kompanii batalion, którym dowodził cichociemny mjr Tadeusz Runge ps. „Witold”.

Batalion wziął udział w powstaniu warszawskim w Zgrupowaniu „Radosław”. Początkowo walczył na Woli, a następnie osłaniał odwrót Zgrupowania „Radosław” z Woli na Stare Miasto. W połowie sierpnia żołnierze batalionu wzięli udział w obronie północno-zachodnich podejść do Starego Miasta. Bronili również gmachu PWPW, koszar sapieżyńskich, zakładów „Fiata” oraz kościoła Najświętszej Marii Panny.

21 sierpnia część batalionu wzięła udział w nieudanym uderzeniu na boisko klubu „Polonia”, które miało doprowadzić do połączenia Starego Miasta z Żoliborzem. Nie udało się także opanować pl. Bankowego podczas próby desantu kanałowego w nocy z 30 na 31 sierpnia. We wrześniu batalion, po wycofaniu go ze Śródmieścia, skierowano na Czerniaków. Tu, pod dowództwem kpt. Zbigniewa Ścibor-Rylskiego, ps. „Motyl”, wraz z żołnierzami 9. Pułku Piechoty 1 Armii Wojska Polskiego bronił przyczółka czerniakowskiego.

Po upadku Czerniakowa tylko części żołnierzy „Czaty 49” udało się wycofać na Mokotów lub na drugi brzeg Wisły. Reszta zginęła w walkach. Jeńców i 120 rannych wymordowali Niemcy. Niedobitki batalionu w szeregach Zgrupowania „Radosław” broniły Królikarni. 26 września resztki zgrupowania wycofały się kanałami do Śródmieścia Południowego. Po upadku powstania jedynie część ocalałych żołnierzy „Czaty 49” złożyła broń i znalazła się w niewoli niemieckiej, reszta opuściła miasto z ludnością cywilną.

Batalion Armii Krajowej „Golski”

Początki batalionu sięgają przełomu lat 1939 i 1940, gdy kapitanowie Stanisław Łętowski ps. „Mechanik” i Stefan Golędzinowski ps. „Golski” sformowali z żołnierzy rezerwy broni pancernej przedwojennego 3. Batalionu Pancernego oddział konspiracyjny.

Latem 1944 roku w skład batalionu wchodziło 15 plutonów w 5 kompaniach. Dowodził nim kpt. Stefan Gołędzinowski „Golski”.

1 sierpnia batalionowi udało się opanować rejon Politechniki z szeregiem okolicznych ulic; nie powiodła się jednak próba zdobycia szpitala przy ul. 6 Sierpnia, gmachu Ministerstwa Komunikacji oraz Kolonii Staszica. Już od 2 sierpnia Niemcy prowadzili zmasowany ogień od strony Pól Mokotowskich na broniony przez batalion rejon. W dniach 5-14 sierpnia żołnierze batalionu odparli ataki Niemców, którzy 15 sierpnia Niemcy wdarli się jednak między część powstańczych stanowisk i dwa dni później opanowali zabudowania Politechniki.

22 sierpnia oddział bojowy wziął udział w udanym ataku na stację telefonów przy ul. Piusa XI (obecnie Pięknej), tzw. Małej Pasty. 9 i 10 września Niemcy podejmowali bezskuteczne uderzenia na barykady na pl. Zbawiciela, której broniła 3. kompania batalionu. Po tym ataku nieprzyjaciel nie podjął już silniejszych prób opanowania pozycji powstańczych w tym rejonie. Po upadku powstania żołnierze batalionu „Golski” złożyli broń i trafili do niewoli. Razem z nimi do niewoli trafiła część oficerów Komendy Głównej AK, m.in. gen. Tadeusz Komorowski „Bór”.

Batalion Armii Krajowej „Gozdawa”

Oddział zaczął się formować już w październiku 1939 roku. Ponieważ większość struktur oddziału wywodziła się z Pragi, początkowo oddział nazywany był „Batalionem Praskim”. W kwietniu 1944 roku został włączony w skład IV Rejonu Obwodu Śródmieście AK i przyjął imię Stefana Czarnieckiego. Dowódcą został kpt. Lucjan Giżyński ps. „Gozdawa”, od którego batalion przyjął nazwę batalion „Gozdawa”.

W momencie wybuchu powstania w skład batalionu wchodziło 6 kompani oraz kompania saperów, kompania sztabowa oraz służby – sanitarna i łączności, a także komórka informacji.

Batalion „Gozdawa” podjął walkę w rejonie Starego Miasta. Wobec znacznego napływu ochotników jego stan znacznie się powiększył i wynosił ok. 1 200 żołnierzy. Batalion brał udział w szturmie na budynek PWPW.

W sierpniu bronił pododcinka w rejonie ulic: Miodowa, Senatorska, pl. Zamkowy, Bielańska (Bank Polski) do ul. Długiej. Krwawe walki toczono m.in. w: Pasażu Simonsa, Pałacu Mostowskich i Pałacu Blanka. Po nieudanej próbie przebicia się do Śródmieścia ewakuował się kanałami ze Starego Miasta do północnego Śródmieścia i podjął obronę odcinka Nowego Świata od ul. Świętokrzyskiej do Alej Jerozolimskich. Zdziękowany batalion przeformowano w kompanię, a kompanię w plutony. Straty w Śródmieściu sięgały 60% oddziałów przybyłych ze Starego Miasta.

Batalion Armii Krajowej „Gustaw”

Środowisko batalionu wywodziło się Narodowej Organizacji Wojskowej (NOW). W listopadzie 1942 roku weszła ona w skład Armii Krajowej jako zgrupowanie „Stolica”. Do zgrupowania należały cztery bataliony szkieletowe, w tym batalion „Gustaw”, który przydzielony został do Obwodu „Śródmieście”. Dowodził kpt. Ludwik Gawrych ps. „Gustaw”.

W przededniu powstania w skład batalionu wchodziły 4 kompanie. Podczas powstania dołączyły jeszcze cztery kompanie oraz oddział specjalny „Juliusz”. Batalion walczył w I Obwodzie na Starym Mieście. Jego część (kompania „Grażyna” i kompania „Genowefa”) została odcięta w Śródmieściu Północnym, tworząc batalion „Harnaś”. 7 sierpnia batalion wszedł do Grupy „Północ”. 13 sierpnia w wyniku eksplozji zdobytego przez powstańców nosiciela ładunków ładunków wybuchowych Sdkfz301 Borgward IV, przeznaczonego do niszczenia umocnień, zginęło 67 żołnierzy z dwóch kompanii (13 zmarło w wyniku

odniesionych ran). Po wycofaniu się ze Starego Miasta połączył siły z batalionem „Harnaś” i walczył na odcinku: ul. Mazowiecka – Świętokrzyska – plac Napoleona – ul. Górskiego. 6 września z dotychczasowych oddziałów utworzono jedną kompanię zbiorczą i włączono ją do Zgrupowania „Bartkiewicz”. Łączne straty batalionów „Gustaw” i „Harnaś” to ponad 300 poległych.

Batalion Armii Krajowej „Harnaś”

Batalion został utworzony 6 sierpnia 1944 roku na bazie kompanii „Genowefa” i „Grażyna” batalionu „Gustaw”, które zostały odcięte w Śródmieściu. Dowodził por. Marian Krawczyk ps. „Harnaś”, a po jego śmierci 3 września mjr Ludwik Gawrych. Z batalionem współdziałała 3. kompania VIII Zgrupowania dowodzona przez por. Jana Piotrowskiego ps. „Lewar”, choć formalnie podlegała dowódcy Grupy Bojowej „Krybar”.

Batalion walczył w rejonie Nowego Światu, Mazowieckiej i Świętokrzyskiej. 23 sierpnia wraz z kompanią „Lewara” zdobył gmach Komendy Policji przy Krakowskim Przedmieściu 1. Po wycofaniu ze Śródmieścia kompanie „Grażyna” i „Genowefa” włączono do macierzystego batalionu „Gustaw”, który przeszedł kanałami ze Starówki. Połączone oddziały rozpoczęły obronę na linii: ul. Mazowiecka – Świętokrzyska – plac Napoleona – ul. Górskiego. 6 września z dotychczasowych oddziałów utworzono jedną kompanię zbiorczą i włączono ją do Zgrupowania „Bartkiewicz”. Łączne straty Batalionów „Gustaw” i „Harnaś” to ponad 300 poległych.

Batalion Armii Krajowej „Kiliński”

Batalion powstał w styczniu 1940 roku. Początkowo nosił nazwę „Vistula”. Na „Batalion im. Jana Kilińskiego” przemianowany został w marcu 1943 roku.

Przed powstaniem podzielono go na dwa zgrupowania: Zgrupowanie IX pod dowództwem rtm. Henryka Roycewicza ps. „Leliwa”, które składało się z 1., 2., 3., 6. kompanii oraz podporządkowanej mu i 42. kompanii WSOP, i Zgrupowanie X pod dowództwem por. Leona Gajdowskiego ps. „Ostoja”, w którego skład wchodziły 4., 5. i 7. kompania oraz podporządkowane mu 43. i 44. kompania WSOP. Podczas powstania do batalionu przyłączono oddział Kedywu „Kolegium C” (jako 8. kompanię) oraz 41. kompanię WSOP (jako 9. kompanię).

Oddziały IX zgrupowania batalionu uczestniczyły w zdobyciu Prudentialu i opanowaniu placu Napoleona, gmachu Poczty Głównej i gmachu PAST-y, a następnie w obronie ulic: Świętokrzyskiej, Nowego Światu, Wareckiej, Al. Jerozolimskich, Brackiej, Marszałkowskiej oraz Złotej. Kompanie 1., 6. i 9. obsadziły rejon ulic Bagno, Królewskiej, Marszałkowskiej, Granicznej, Grzybowskiej i Dzielnej. Po zdobyciu PAST-y oddziały brały udział we wsparciu przebicia się oddziałów ze Starego Miasta.

Zgrupowanie X walczyło o zdobycie szkoły przy ul. Żelaznej 88 i szpital św. Zofii. Po niemieckim ataku na Wolę 5 sierpnia oddziały cofnęły się na linie obrony wzdłuż ulic Wroniej, Towarowej, Ogrodowej i Chłodnej, gdzie zgrupowanie się rozpadło. 15 września dokonano reorganizacji batalionu i z dotychczasowych żołnierzy 2., 3., 5. i 6. kompanii utworzono zbiorczą kompanię „Kiliński”. Kompania ta weszła w skład Batalionu Osłonowego (Asystencyjnego), który w dniach 3-9 października 1944 roku, na mocy układu kapitulacyjnego, pełnił funkcje porządkowe w Warszawie. Straty batalionu podczas powstania to ponad 500 poległych.

Batalion Armii Krajowej „Miotła”

Batalion tworzyły konspiracyjne grupy bojowe działające na terenie Pruszkowa, Ursusa, Włoch, Gołębek, Piastowa, Modlina i terenu Warszawy, które po włączeniu do AK weszły w skład Kedywu. Został on powołany na przełomie lutego i marca 1944 roku na bazie

oddziału dyspozycyjnego „Anatol”. Dowodził kpt. Franciszek Władysław Mazurkiewicz ps. „Niebora”.

W czasie okupacji oddział prowadził działalność dywersyjną i sabotażową przeciw okupantowi oraz represyjną, zwalczając zdrajców i konfidentów.

W czasie powstania batalion „Miotła” wszedł do Zgrupowania „Radosław”. Składał się z 12 plutonów szkieletowych tworzących 4 kompanie (łącznie około 350 żołnierzy). Brał udział w walkach na Woli, Powązkach i Stawkach, m.in. w opanowaniu zabudowań Polskiego Monopolu Tytoniowego i w ataku na szkołę św. Zofii. Żołnierze „Miotły” brali udział w zdobyciu dwóch niemieckich czołgów. Batalion wykonał kontruderzenie na ul. Stawki, gdzie od ul. Dzikiej atakowały oddziały niemieckie, grożąc odcięciem jednostek powstańczych od Starego Miasta.

W wyniku poniesionych strat batalion „Miotła” praktycznie przestał istnieć.

Część żołnierzy zdolnych do walki włączono do batalionu Czata 49, gdzie kontynuowali walkę na Muranowie, Starym Mieście, Czerniakowie, Mokotowie and Śródmieściu Południe. Trzy plutony sformowane w kompanię walczyły w Śródmieściu na odcinku mjra Narcyza Łopianowskiego "Sarny".

Straty bojowe „Miotły” w powstaniu to około 240 zabitych i rannych. Po kapitulacji część żołnierzy „Miotły” nie poszła do niewoli niemieckiej i kontynuowała działalność konspiracyjną w miejscowościach podwarszawskich. Część, pod dowództwem kpt. Tadeusza Janickiego ps. „Czarny”, stanowiła jeden z oddziałów ochrony Komendy Głównej Armii Krajowej w Częstochowie.

Batalion Harcerski Armii Krajowej „Parasol”

Jednostkę utworzono na przełomie lipca i sierpnia 1943 roku z 3 kompanii batalionu „Zośka”, jako oddział do zadań specjalnych (wykonywanie wyroków śmierci wydanych przez Polskie Państwo Podziemne na głównych zbrodniarzy hitlerowskich). Pierwotnie oddział nosił kryptonim „Agat” (od Anty-Gestapo).

Po 2 stycznia 1944 roku zmieniono kryptonim oddziału na „Pegaz” (od „przeciw Gestapo”). W wyniku kolejnej reorganizacji i aresztowania łączniczki w maju 1944 roku przyjęto nazwę „Parasol”. Dowódcą pozostał awansowany do stopnia majora Adam Borys. Nazwa batalionu wiąże się z przeznaczeniem oddziału, który miał stanowić kadre Brygady Spadochronowej. Oddział przeprowadził wiele zamachów na wysokich rangą oficerów gestapo.

Podczas powstania warszawskiego batalion wszedł w skład Zgrupowania „Radosław”. W chwili koncentracji liczył 280 ludzi, z czego 172 ze składu konspiracyjnego i 50 ochotników. 3 sierpnia 1944 roku stan batalionu powiększył się do 541 osób, by 8 sierpnia osiągnąć stan 574 żołnierzy.

W pierwszych dniach powstania batalion walczył na Woli, następnie na Starym Mieście, gdzie poniósł ogromne straty.

Jego plutony walczyły w ramach zgrupowania Radosław na Czerniakowie i Mokotowie. Około 30 żołnierzy Parasola przeszło kanałami z Mokotowa do Śródmieścia.

Straty batalionu w Powstaniu to około 280 poległych.

Batalion Armii Krajowej „Pięść”

Batalion specjalny AK „Pięść” składający się z trzech kompanii sformowano w lipcu 1944 roku. Należeli do niego żołnierze Oddziału Wykonawczego Bezpieczeństwa Kontrwywiadu „993/W”, oddziału „993/P” (w tym funkcjonariusze policji granatowej) oraz kilku innych

mniejszych oddziałów konspiracyjnych. Na jego czele stanął mjr Alfons Kotowski ps. „Okoń”.

W momencie wybuchu powstania tylko część żołnierzy stawiała się na miejsce koncentracji i dlatego batalion „Pięść” nigdy nie walczył jako jedna, duża i zwarta formacja.

Większość żołnierzy walczyła początkowo na Woli jako część Zgrupowania „Radosław”. Od połowy sierpnia bronili oni barykad prowadzących na Stare Miasto, gdzie oddział poniósł ciężkie straty. We wrześniu pozostali żołnierze bronili Instytutu Głuchoniemych i gmachu YMCA. Część żołnierzy została przydzielona do zadań specjalnych w Komendzie Głównej AK, inni walczyli na Żoliborzu lub w lasach Puszczy Kampinoskiej. Ci, którzy przebili się do Kampinosu, zostali włączeni do grupy „Kampinos” dowodzonej przez dawnego dowódcę batalionu mjr. Alfonsa Kotowskiego. Osłaniali oni wycofujące się na południe oddziały AK. Niestety w trakcie bitwy pod Jaktorowem osłona oraz grupa „Kampinos” zostały rozbite. W starciu tym poległ dowódca – mjr „Okoń”.

Batalion Harcerski Armii Krajowej „Wigry”

Konspiracyjna organizacja „Wigry” powstała 30 października 1939 roku. Na wypadek otwartych działań zbrojnych miała wystawić batalion wojska. W lipcu 1944 roku stan batalionu wynosił ok. 500 żołnierzy. Dowództwo objął kpt. Eugeniusz Konopacki ps. „Trzaska”.

W momencie wybuchu powstania w skład batalionu wchodziły trzy kompanie. Punkt koncentracji wyznaczono na Starym Mieście.

Batalion działał jako odwód komendanta Okręgu Warszawskiego AK. Około 200 żołnierzy I rzutu „Wigier” wraz z innymi oddziałami odwodowymi przeszło na Wolę z zamiarem przebicia się do Kampinosu. Po odwołanym wyjściu z Woli brali udział w ciężkich walkach, ponosząc duże straty. Następnie wycofali się na Stare Miasto, gdzie połączyli się z grupą II rzutu. Po przeformowaniu weszli w skład Zgrupowania „Róg”, zachowując charakter batalionu odwodowego. „Wigierczycy” walczyli w obronie katedry św. Jana, Pałacu Mostowskich, brali udział w ataku na Dworzec Gdański, bronili Starego Miasta od strony skarpy wiślanej. W nocy z 30 na 31 sierpnia oddziały batalionu brały udział w próbie przebicia się ze Starówki do Śródmieścia. 1 i 2 września osłaniały ewakuację Starego Miasta kanałami.

Część „Wigierczyków” w dniach 2-3 września zdołała przejść kanałami do Śródmieścia, gdzie pod dowództwem rannego kpt. „Trzaski” odtworzyła oddział bojowy. Uczestniczyli oni w walkach o Dworzec Pocztowy, w obronie barykady Świętokrzyska – Czackiego, odcinka Mazowiecka – Świętokrzyska – pl. Napoleona i odcinka Królewska – Marszałkowska. Kilku żołnierzy batalionu walczyło również na Żoliborzu, a następnie Puszczy Kampinoskiej, gdzie przyłączyli się do Grupy „Kampinos”. Wzięli udział w bitwie pod Jaktorowem 29 września.

W czasie walk powstańczych straty batalionu wyniosły – 160 poległych, ok. 180 zaginionych i ok. 120 rannych.

Batalion Harcerski Armii Krajowej „Zośka”

W 1939 roku powołano do życia konspiracyjną organizację harcerską Szare Szeregi. 3 listopada 1942 roku najstarsi z harcerzy weszli w skład Grup Szturmowych Szarych Szeregów. Rok później, 1 września 1943 roku, przekształcono je w batalion Kedywu Komendy Głównej AK „Zośka”.

W czasie powstania batalion liczył początkowo 346 żołnierzy i wchodził w skład Zgrupowania „Radosław” i składał się z czterech kompanii. Dowódcą został harcmistrz por. Ryszard Białous ps. „Jerzy”.

Część żołnierzy, która nie dotarła na miejsce koncentracji, podjęła walkę w innych powstańczych oddziałach na Żoliborzu, Ochocie i w Śródmieściu.

Do 11 sierpnia batalion brał udział w walkach na Woli. 5 sierpnia żołnierzom „Zośki” udało się wyzwolić obóz koncentracyjny na ul. Gęsiej, tzw. „Gęsiówkę”(uwolniono 348 Żydów). Następnie bronili oni rejonu cmentarzy. Wraz ze Zgrupowaniem „Radosław” batalion bronił Starego Miasta. Uczestniczył m.in. w nieudanym natarciu na Dworzec Gdański oraz w obronie kościoła Jana Bożego. Wziął również udział w szturmie nocnym z 30 na 31 sierpnia i był jedynym powstańczym oddziałem, który przebił się do Śródmieścia.

Od 3 września żołnierze batalionu uczestniczyli w walkach o przyczółek czerniakowski. Zakończyły się one faktyczną zagładą oddziału, który ostatecznie 23 września został rozwiązany. Tych, którym udało się przejść kanałami na Mokotów, połączono ze zdziesiątkowanym, batalionem „Parasol”.

Spośród 608 żołnierzy walczących w szeregach batalionu poległo aż 360. 11 listopada 1968 roku Kanclerz Kapituły Orderu Wojennego Virtuti Militari gen. Stanisław Maczek odznaczył harcerski batalion „Zośka” Krzyżem Srebrnym Virtuti Militari.

Harcerska Bateria Artylerii Przeciwlotniczej „Żbik”

Oddział wywodził się z organizacji harcerskiej „Żbik”. Przed powstaniem, jako pluton artylerii przeciwlotniczej nr 568, wchodził w skład drugiej kompanii IV Zgrupowania AK „Gurt”.

2 sierpnia 1944 wyodrębnił się jako 2. Harcerska Bateria Artylerii Przeciwlotniczej „Żbik”. W jej skład wchodziło pięć plutonów. Dowodził ppor. Henryk Szczepański ps. „Żuk”. Stan osobowy baterii w godzinie „W” wynosił 60 ludzi.

Bateria miała współdziałać z oddziałami piechoty przy zdobywaniu Dworca Głównego, Mostu Poniatowskiego oraz Dworca Poczтового i Wojskowego Instytutu Geograficznego. Zadań tych nie udało się wykonać. Bateria zajęła i utrzymała do końca powstania budynki przy ul. Chmielnej, od nr 53 do 67. Żołnierze zorganizowali też pocztę polową w północnym Śródmieściu, którą później przekazano Harcerskiej Poczcie Polowej. Straty baterii to ok. 10 poległych.

Korpus Bezpieczeństwa

Korpus Bezpieczeństwa wywodził się z Organizacji Wojskowej utworzonej w październiku 1939 roku. W roku 1942 OW została przemianowana na Kadre Bezpieczeństwa, a w 1943 na Korpus Bezpieczeństwa. W jego skład weszły też inne podziemne organizacje, takie jak Strażacki Ruch Oporu „Skała”, Zbrojne Wyzwolenie czy Związek Powstańców Śląskich. Politycznie podlegał Radzie Obrony Narodu. Organizacja działała na terenie województw: warszawskiego, krakowskiego, lubelskiego, łódzkiego, kieleckiego i wileńskiego, a niewielkie grupy w Bydgoszczy, Gdyni, Katowicach, Toruniu. Istniały też nieliczne oddziały partyzanckie.

Oddziały KB pod dowództwem szefa sztabu Komendy Głównej KB płk. Leona Korzewnika ps. „Doliwa” zostały taktycznie podporządkowane Komendzie Głównej AK. Część z nich nie miała jednak broni i dlatego używano ich do prac pomocniczych.

26 lipca 1944 roku KB zawarła porozumienie o współpracy z AL, zaś 27 lipca z PAL, tworząc Połączone Siły Zbrojne AL, PAL i KB. Pod koniec lipca 1944 roku część Komendy Głównej KB udała się do Lublina, gdzie nawiązała kontakt z wkraczającym na ziemie polskie WP i Polskim Komitetem Wyzwolenia Narodowego.

W powstaniu warszawskim uczestniczyły oddziały należące do KB lub wywodzące się z tej organizacji, m.in.: bataliony szturmowe „Nałęcz” i „Jur-Radwan”, bataliony „Sokół” i „Topór”, plutony „Stetko” i „Żarski”, grupa „Zawieja” oraz kompania saperska „Gryka”.

Batalion „Nałęcz”

Oddział (kompania a następnie batalion) powstał 1 sierpnia 1944 na bazie kilkunastoosobowej grupy oficerów i podchorążych Korpusu Bezpieczeństwa pod dowództwem por. Stefana Kaniewskiego ps. „Nałęcz”.

Oddział samorzutnie włączył się do walk o halę targową na placu Żelaznej Bramy. 10 i 11 sierpnia, w wyniku dużego napływu ochotników, utworzono dwie kompanie, przekształcając oddział w batalion liczący ok. 200 żołnierzy. 18 sierpnia do batalionu włączono kompanię P-20.

Batalion brał udział w zdobyciu posterunku żandarmerii niemieckiej Nordwache znajdującym się w kamienicy na rogu ul. Żelaznej i Chłodnej. Skierowany ze Śródmieścia w rejon Woli wycofał się 6 sierpnia na Stare Miasto. Na Starym Mieście powierzono mu obronę Pałacu Jabłonowskich oraz klasztoru Kanoniczek na placu Teatralnym, a następnie obronę gmachu centrali telefonów u zbiegu ulic Przejazd i Tłomackie. W czasie walk w obronie tego rejonu batalion stracił 49 ludzi, a ponad 100 zostało rannych.

Uczestniczył także w zdobyciu Pałacu Radziwiłłów. 1 września, żołnierze batalionu zostali ewakuowani do Śródmieścia. 1. kompania batalionu została włączona do batalionu „Zaremba-Piorun” w Śródmieściu Północnym, zaś 2. kompania, z resztkami kompanii P-20, została włączona do batalionu „Sokół” w Śródmieściu Południowym.

Łącznie w powstaniu w szeregach batalionu wzięło udział 378 żołnierzy, z czego w trakcie walk poległo 127.

Batalion „Sokół”

Oddział powstał z inicjatywy rtm. Władysława Olszowskiego i sformowany został z ochotników zgłaszających się od pierwszych godzin powstania – mieszkańców okolicznych domów oraz tych, którzy nie zdążyli przed godziną „W” dotrzeć do swych punktów koncentracji. Stan osobowy oddziału zwiększał się z każdą godziną.

W skład batalionu pod dowództwem rtm. Władysława Olszowskiego wchodziły dwie kompanie oraz plutony: saperów, bezpieczeństwa, techniczno-rusznikarski, przeciwpożarowy i sanitarny.

2 sierpnia batalion odparł atak trzech czołgów niemieckich na barykadzie przy ul. Brackiej. Walczył następnie w Śródmieściu, w rejonie ulic: Bracka, Nowogrodzka, Żurawia, Krucza, Aleje Jerozolimskie, Nowy Świat, Książęca, plac Trzech Krzyży. Od początku oddział podlegał dowódcy odcinka kpt. Władysławowi Abramowiczowi ps. „Litwin”, a następnie dowódcy odcinka północnego mjr. Narcyzowi Łopianowskiemu ps. „Sarna”.

Od 7 do 10 września w skład batalionu weszli żołnierze batalionu KB „Nałęcz” oraz kompanii P-20, którzy przedostali się ze Starego Miasta. Po kapitulacji oddział wyszedł do niewoli w składzie 21. Pułku Piechoty AK. Batalion w walkach stracił ok. 40 żołnierzy.

W szeregach batalionu walczył i zginął legendarny Antoni Szczęsny Godlewski – „Antek Rozpylacz”.

Oddział Armii Krajowej „Osa” – „Kosa”

Utworzona w maju 1942 roku Organizacja Specjalnych Akcji Bojowych („Osa”) stanowiła oddział dyspozycyjny Komendanta Głównego AK i wykonywała akcje bojowe na jego bezpośrednie zlecenie. Na początku 1943 roku „Osa” została wcielona do struktur Kedywu AK, zmieniając jednocześnie nazwę na „Kosa 30”. Dowódcą został ppłk Józef Szajewski ps. „Philips”.

Oddział przeprowadził szereg akcji bojowych na terenach Generalnego Gubernatorstwa i III Rzeszy. Najważniejszymi z nich były zamachy bombowe: na stacji kolejki podziemnej

Friedrichstrasse w Berlinie (13 lutego 1943), na peronie berlińskiej kolejki miejskiej S-Bahn (24 lutego 1943), na Dworcu Głównym w Berlinie (10 kwietnia 1943), a także likwidacja Hugo Dietza – kierownika grupy „D” w warszawskim Arbeitsamcie organizującego wywózki Polaków na roboty przymusowe do Niemiec (13 kwietnia 1943), zamach na wyższego dowódcę SS i Policji w Generalnym Gubernatorstwie SS-Obergruppenführera Friedricha Wilhelma Krügera (20 kwietnia 1943) oraz zamach bombowy na Dworcu Głównym we Wrocławiu (23 kwietnia 1943). Wiosną 1943 wysadził pod Rygą pociąg z amunicją oraz transport paszy i słomy na linii kolejowej Bydgoszcz-Gdańsk.

W sobotę 5 czerwca 1943 w kościele św. Aleksandra na pl. Trzech Krzyży w Warszawie odbywał się ślub porucznika Mieczysława Uniejewskiego ps. „Marynarz”, oficera „Osy” – „Kosy”. W uroczystości wzięło udział blisko 25 żołnierzy warszawskiego zespołu „Kosy”. Pod koniec nabożeństwa Niemcy przy użyciu znacznych sił obstawili kościół. Aresztowanych nowożeńców wraz z całym orszakiem weselnym przewieziono do więzienia na Pawiaku.

20 czerwca 1943 samobójstwo na Szucha popełniła łączniczka sztabu „Kosy”, Aleksandra Sokalówna ps. „Władka”. 17 września 1943 w ruinach getta warszawskiego Niemcy rozstrzelali 12 mężczyzn i dwie kobiety zatrzymane w kościele. Kilka tygodni później rozstrzelano także pana młodego. Pozostałych aresztantów deportowano do obozów koncentracyjnych lub ślad po nich zaginął. Mieczysław Kudelski ps. „Wiktor”, szef sztabu „Kosy”, został zaaresztowany przez Gestapo na ulicy 12 lipca 1943 roku i wkrótce po aresztowaniu zginął na Szucha.

W obliczu dekonspiracji i rozbicia oddziału dowództwo AK podjęło decyzję o rozwiązaniu „Kosy”, co nastąpiło pod koniec lipca 1943 roku.

Zgrupowanie pułku Armii Krajowej „Baszta”

Założnikiem batalionu „Baszta” (kryptonim stanowi skrót określenia Batalion Sztabowy) był oddział konspiracyjny utworzony w listopadzie 1939 roku, skupiający harcerzy hufca Żoliborskiego i drużyn harcerskich Szarych Szeregów na Żoliborzu.

Latem 1943 wraz z innymi oddziałami AK batalion przekształcił się w pułk składający się z trzech pełnych batalionów i oddziałów pomocniczych w sile ok. 2 300 ludzi. Na wypadek wybuchu powstania terenem operacyjnym pułku miał być górny Mokotów w granicach od ul. Narbutta na północy do terenu Wyścigów Konnych na południu. Jako rejon zakwaterowania przewidziano ul. Pilecką.

1 sierpnia 1944 roku pułk liczył 2 200 Żołnierzy. Dowódcą został ppłk. Stanisław Kamiński ps. „Daniel”. Na bazie pułku sformowano zgrupowanie, w którego skład weszły również inne oddziały formowane z jednostek przebywających na Mokotowie.

W pierwszych godzinach walki pułk poniósł duże straty. W nocy z 1 na 2 sierpnia część oddziałów wycofała się do Lasów Kabackich. W ciągu następnych tygodni szeregi „Baszty” zasilali żołnierze z innych oddziałów oraz powstańcy, którzy powrócili z Lasów Chojnowskich. 24 września rozpoczęło się generalne natarcie niemieckie na Mokotów. 26 sierpnia część żołnierzy „Baszty” przeszła kanałami do Śródmieścia. Przewaga sił niemieckich, brak broni i amunicji spowodowały, że dowodzący zgrupowaniem mjr Kazimierz Szternal – ps. „Zryw” podjął decyzję o kapitulacji.

Straty pułku podczas powstania to ok. 1 700 poległych.

Pułk Armii Krajowej „Jeleń”

Pułk „Jeleń” to odtworzony w konspiracji 7. Pułk Ułanów Lubelskich, który stacjonował w Mińsku Mazowieckim. Pierwszym dowódcą odtworzonej jednostki został mjr. Veli bek Jedigar ps. „Damazy” – były zastępca dawnego dowódcy. Jednym z oddziałów był

dywizjon „Jeleń”. W 1941 roku tworzyły go trzy szwadrony, m.in. „Kompania 77”. W roku 1942 na bazie „Kompanii 77” powstał, składający się z dwóch szwadronów, 1. dywizjon warszawski pod dowództwem por. Lecha Głuchowskiego ps. „Jeżycki”.

Dywizjon wziął udział w powstaniu warszawskim. Jego zadaniem było opanowanie budynku Domu Prasy przy ul. Marszałkowskiej 3/5, siedziby drukarni i redakcji „Nowego Kuriera Warszawskiego” oraz dzielnicy policyjnej przy al. Szucha od strony placu Unii Lubelskiej i Bagateli oraz od strony Al. Ujazdowskich i ul. 6 Sierpnia. Oddziały skoncentrowały się w rejonie placu Unii Lubelskiej i ul. Marszałkowskiej.

Nieudane akcje dywizjonu 1 sierpnia i poniesione przy tym straty były końcem działania dywizjonu jako wydzielonej jednostki. Z rejonu placu Unii Lubelskiej jeden z plutonów wycofał się w dwóch grupach: pierwsza pod dowództwem ppor. Karola Wróblewskiego ps. „Wron” w rejon Politechniki, gdzie dołączyła do batalionu „Golski”; druga pod dowództwem wachm. pchor. Tadeusza Butlera ps. „Sęp” w rejon ul. Koszykowej, gdzie dołączyła do batalionu „Ruczaj”. Ułani z pozostałych plutonów wycofali się w rejon Kabat lub przedostali się na górny Mokotów. Pozostały na górnym Mokotowie pluton dołączył do pułku „Baszta”. Ułani brali udział w walkach na górnym Mokotowie, m.in. w ataku na budynek szkoły na rogu ul. Narbutta i Kazimierzowskiej.

W trakcie walk na Sadybie 2 września w ataku niemieckim zginęła większość żołnierzy. 15 września poległ rtm. „Jeżycki”. Grupa żołnierzy, którzy znaleźli się w Kabatach, 4 sierpnia przeszła do Lasów Chojnowskich, a następnie do Puszczy Kampinoskiej. 29 września w walkach pod Jaktorowem została rozbita, tracąc wielu zabitych i rannych.

Straty dywizjonu – przy stanie 233 żołnierzy w dniu 1 sierpnia wyniosły 125 poległych i 98 rannych.

Zgrupowanie Armii Krajowej „Chrobry II”

Zgrupowanie powstało w pierwszych dniach powstania, a ostateczną strukturę osiągnęło w dniach 10-12 sierpnia 1944 roku. W jego skład weszły drobne oddziały, które nie zdołały dotrzeć na miejsce przeznaczenia i liczni ochotnicy, w tym żołnierze NSZ (łącznie 3 200 ludzi). Organizatorzy nazwali jednostkę „Grupą Chrobry”. Kiedy okazało się, że na sąsiednim odcinku działa batalion „Chrobry”, przyjęto nazwę Zgrupowanie „Chrobry II” i podporządkowano je dowódcy I obwodu Śródmieście. Dowodził mjr Zygmunt Brejnak ps. „Zygmunt”.

W skład zgrupowania wchodziły dwa bataliony – „Lecha Żelaznego” oraz „Lecha Grzybowskiego” (łącznie 6 kompanii) oraz kompanie: rezerwowo-wartownicza i łączności.

Zgrupowanie walczyło w zachodniej części Śródmieścia Północnego, pomiędzy ul. Towarową i Al. Jerozolimskimi, ul. Sosnową, Łucką i Ceglana. Oddziały zgrupowania opanowały Dworzec Pocztowy przy ul. Żelaznej, Wojskowy Instytut Geograficzny, fabrykę Deringa przy ul. Grzybowskiej, uczestniczyły w zdobyciu Nordwache przy ul. Chłodnej i szkoły przy ul. Waliców. Po upadku Ochoty broniły placówek wzdłuż Alej Jerozolimskich.

W nocy z 30 na 31 sierpnia 1944 brały udział w nieudanej próbie przebicia drogi na Stare Miasto, zajmując na kilka godzin Hale Mirowskie. We wrześniu wspierały obronę ul. Chmielnej i Brackiej. Po kapitulacji żołnierze trafili do niewoli.

Straty zgrupowania wyniosły około 450 zabitych i ponad 1 800 rannych.

Zgrupowanie Armii Krajowej „Garłuch”

W początkach okupacji kilku oficerów wywodzących się z 7. Pułku Piechoty Legionów, postanowiło odtworzyć go w warunkach konspiracyjnych. W 1940 roku jednostka zaistniała samodzielnie jako oddział konspiracyjny Związku Strzeleckiego. Oddział używał

wewnętrznego kryptonimu „Madagaskar”, a następnie działał jako 7. Pułk Piechoty Legionów.

W końcu lipca 1944 roku liczył ogółem ok. 2300 żołnierzy zorganizowanych w 39 plutonów liniowych oraz kilka plutonów szkieletowo-kadrowych 7. Pułk Piechoty „Garłuch” był główną siłą bojową Samodzielnego Rejonu VIII Okęcie Okręgu Warszawskiego AK.

Głównym zadaniem miało być zdobycie lotniska Okęcie. W chwili wybuchu powstania mjr Stanisław Babiarczyk ps. „Wysocki” wydał rozkaz odwołujący natarcie wyznaczone uprzednio na godzinę „W”. Rozkaz ten nie wszędzie dotarł na czas. Niektóre oddziały podjęły walkę, ponosząc duże straty. Rozproszone oddziały przedostały się do Puszczy Kampinoskiej, Lasów Chojnowskich i na Mokotów. W drodze do Puszczy Kampinoskiej część żołnierzy została wzięta do niewoli i rozstrzelana w wykopie kolei radomskiej. Pozostali walczyli w różnych oddziałach powstańczych – w Grupie „Kampinos”, pułku „Baszta”, Zgrupowaniu „Waligóra”, na Ochocie, Czerniakowie, Sadybie, w Wilanowie i Lasach Kabackich. Inni podjęli walkę na Woli i Starym Mieście oraz w Śródmieściu. Pułk nie wykonał swojego zadania i przestał istnieć.

Zgrupowanie Armii Krajowej „Gurt”

Zgrupowanie powstało w 1943 roku w ramach Okręgu warszawskiego AK. Jego rdzeń stanowili działający od końca 1939 roku w konspiracji kolejarze węzła warszawskiego. Zgrupowaniem dowodził por. rez. Kazimierz Czapla ps. „Gurt”. Podlegały mu cztery kompanie oraz 2. Harcerska Bateria Artylerii Przeciwlotniczej „Żbik”.

W wyniku aresztowań przeprowadzonych przez gestapo na początku czerwca 1944 roku plany działań powstańczych zgrupowania dostały się w ręce nieprzyjaciela. Niemcy obsadzili i uzbroili punkty spodziewanego ataku powstańców. Spowodowało to częściową zmianę i zmniejszenie zadań stojących przed zgrupowaniem. Część oddziałów dołączyła do innych zgrupowań i walczyła w nich do zakończenia powstania.

Teren walk zgrupowania „Gurt” w Śródmieściu Północnym obejmował ulice: Marszałkowska, Aleje Jerozolimskie, Żelazna, Twarda, plac Grzybowski, Bagno, Świętokrzyska do Marszałkowskiej. 1 sierpnia spalono budynek poczty, budynek warsztatów samochodowych i prowizoryczny wojskowy dworzec kolejowy wraz z barakami przy Dworcu Głównym. 2 sierpnia zdobyto Hotel „Astoria” i budynek Urzędu Probierczego, zlikwidowano i oczyszczono z oddziałów niemieckich rejon zamknięty ulicami: Marszałkowską, Chmielną, Wielką i Złotą.

W dalszych walkach zdobyto warsztaty PKP przy ul. Chmielnej. 5 sierpnia zdobyto na kilka godzin wykop kolejowy od Dworca Głównego do ul. Żelaznej i zaatakowano niemiecki pociąg pancerny, który został zmuszony do wycofania się. Oddziały zgrupowania walczyły także na innych terenach, współdziałając w zdobywaniu PAST-y na ul. Zielnej, Zakładów Habermuscha, Plutona, koszar granatowej policji na ul. Ciepłej 13, Zakładów Hartwiga przy ul. Towarowej i budynku restauracji „Żywiec” oraz w ataku na Halę Mirowską.

Zgrupowanie Armii Krajowej „Krybar”

Grupę Bojową „Krybar” powołał 5 sierpnia 1944 roku komendant I Rejonu Obwodu Śródmieście AK mjr Stanisław Błaszczak ps. „Róg”. Zgrupowanie zostało utworzone z sił południowej części I rejonu Zgrupowania „Róg” odciętych od dowództwa w wyniku opanowania przez Niemców trasy na most Kierbedzia. Dowództwo objął kpt. Cyprian Odorkiewicz ps. „Krybar”. Podlegały mu cztery kompanie, pluton saperów oraz WSOP „Elektrownia”.

1 sierpnia 1944 roku oddziały powstańcze na Powiślu podjęły nieudany atak na Pałac Namiestnikowski i Uniwersytet Warszawski. Nie udały się również ataki na most Poniatowskiego i kolejowy most średnicowy. Sukcesem zakończył się natomiast atak na

Elektrownię Warszawską, którą zdobyto i utrzymano do 5 września. Po zajęciu Powiśla celem zgrupowania stało się zdobycie silnie ufortyfikowanych budynków Uniwersytetu Warszawskiego. Przeprowadzono dwa kolejne ataki: 23 sierpnia i 2 września (oba zakończone niepowodzeniem).

3 września na teren Powiśla dotarły resztki zgrupowania „Róg” wycofane kanałami ze Starego Miasta wraz ze swoim dowódcą mjr Stanisławem Błaszczakiem „Rogiem”, który przejął dowództwo nad „Krybarem”. W dniach 3-6 września Niemcy przeprowadzali zmasowane ataki w rejonie Powiśla, w wyniku których oddziały zgrupowania zmuszone zostały do wycofania się ulicą Foksal na drugą stronę Nowego Świata.

Po upadku Powiśla grupa została rozwiązana. Żołnierze „Krybara” od 6 września podjęli walkę na odcinku Nowy Świat, Warecka, Poczta Główna, gdzie utrzymali pozycje do końca powstania. Wydzielona grupa około 50 ludzi przeszła na Czerniaków, gdzie walczyła w rejonie ul. Czerniakowskiej i Szarej, a następnie ul. Solec i przystani „Syrena”.

Zgrupowanie Armii Krajowej „Kryska”

Na Powiślu i Czerniakowie od 1 sierpnia walczyło V Zgrupowanie AK „Siekiera”, jednak w wyniku walk pojawiło się tam wiele innych oddziałów. Chaos organizacyjny spowodował, że walczyły one na własną rękę, a część podporządkowała się kpt. Izidorowi Sosnowskiemu ps. „Sęp” z organizacji „Miecz i Pług”.

7 sierpnia na Powiśle Czerniakowskie przybył kpt. Zygmunt Netzer ps. „Kryska”. Objął on dowództwo nad wszystkimi oddziałami walczącymi na Czerniakowie. 27 i 28 sierpnia wydzielone oddziały zgrupowania usiłowały bezskutecznie opanować Stację Pomp Rzecznych, aby uzyskać połączenie i wsparcie od oddziałów walczących na Mokotowie. 5 września obrońców Czerniakowa wsparło zgrupowanie płk. „Radosława”, objął on też dowództwo nad siłami powstańczymi na w tym rejonie. 11 września ruszyło zmasowane uderzenie niemieckie na Czerniaków, które po ciężkich walkach zostało odparte. Dwa dni później Niemcy uderzyli od południa na oddziały „Kryski”. Utracono wówczas m.in. Stocznnię Rzeczną oraz ul. Łazienkowską i Przemysławą, nieprzyjacielowi udało się też odciąć Czerniaków od Śródmieścia. 14 września oddziały powstańcze zepchnięto do osi ul. Zagórnej, Czerniakowskiej i Ludnej.

Powstańcy utrzymywali wciąż dostęp do Wisły, dzięki czemu w dniach 15-19 września przeprowadzili się desanty żołnierzy 3. Dywizji Piechoty 1 Armii WP, jednak żołnierze ci, niezaprawieni w walkach i ulicznych, ponosili wielkie straty. Ostatecznie zostali odcięci i wybili lub zepchnięci do Wisły.

W nocy z 19 na 20 września płk „Radosław” zdecydował się na ewakuację Czerniakowa. Resztki zgrupowania „Radosław” przeszły kanałami na Mokotów. Część oddziałów z ciężko rannymi kapitanami „Kryską” i „Turem” ewakuowano na Saską Kępe. Komendę nad pozostałymi oddziałami objął kpt. Ryszard Białous ps. „Jerzy”, 23 września przebił się on do Śródmieścia. W walkach na Czerniakowie zgrupowanie „Kryska” straciło ok. 680 ludzi, zgrupowanie „Radosław” ok. 300, a pododdziały 3. DP ok. 1300.

Zgrupowanie Armii Krajowej „Kuba” – „Sosna”

Zgrupowanie zostało utworzone 5 sierpnia 1944 roku na Starym Mieście z oddziałów Zgrupowania „Sienkiewicz” oraz oddziałów powstańczych, które pod naporem niemieckich ataków od trony Woli i Muranova wycofały się w rejon Starego Miasta. Dowodził nim mjr Olgierd Ostkiewicz-Rudnicki ps. „Sienkiewicz”, od 8 sierpnia płk. Stanisław Juszcakiewicz ps. „Kuba”, a od 13 sierpnia mjr Gustaw Billewicz ps. „Sosna”.

Podlegały im pododdziały: „Gozdawa” (batalion „Gozdawa”, batalion „Łukasiński”, Dywizjon „1806”, Kompania Legii Akademickiej NSZ i II dywizjon Zmotoryzowany NSZ) – bronił on obszaru: ul. Miodowa, pl. Krasińskich, Bank Polski, pl. Teatralny; „Zawisza” (batalion

„Chrobry I”, VI Batalion Milicji PPS, batalion „Parasol”, Dywizjon motorowy obszaru AK i kompania szturmowa P-20) – bronił obszaru w granicach ulic: Leszno, Tłomackie, Długa, Gęsia do Franciszkańskiej; „Nałęcz” (batalion KB „Nałęcz” i pluton PKB „Blanka”) – bronił odcinka: ul. Rymarska – ul. Leszno.

Batalion AK „Łukasiński”

Batalion został utworzony 11 listopada 1941 roku w ramach Polskiej Organizacji Zbrojnej, a jesienią 1942 roku wszedł w skład Armii Krajowej Okręgu Warszawskiego. W jego skład wchodziło sześć kompanii, a od kwietnia 1944 także oddział „Gozdawa” oraz Dywizjon „1806” z 1. Pułku Strzelców Konnych AK, z którymi batalion tworzył XII Zgrupowanie. Łączny stan osobowy przed powstaniem wynosił 953 ludzi. Dowódcą został mjr Olgierd Ostkiewicz-Rudnicki ps. „Sienkiewicz”.

1 sierpnia, oddziały batalionu zajęły wyznaczone kwatery: dowództwo batalionu, 1., 2., 3., 4. kompania i kompania „Czarniecki” (oddział „Gozdawa”) na Starym Mieście, Dywizjon „1806” na Woli. 5. i 6. kompania miały kwatery na Żoliborzu, gdzie, nie mogąc przejść na Stare Miasto, włączyły się do walki w Zgrupowaniu „Żmija”. Batalionu brał udział w walkach o Arsenał, Pałac Mostowskich, gmach PWPW, szkołę przy ul. Barokowej, PAST-ę, Szpital Maltański oraz w obronie reduct: Bank Polski, klasztor Kanoniczek, Ratusz, Pałac Blanka i barykad Leszno-Przejazd i Bielańska-Daniłowiczowska. Uczestniczył też w natarciu na Dworzec Gdański i w próbie przebicia się do Śródmieścia.

W nocy z 1 na 2 września ewakuował się kanałami do Śródmieścia, pozostawiając tylko ciężko rannych pod opieką kilkunastu sanitariuszek. W Śródmieściu żołnierze batalionu brali udział w walkach w rejonie ulic; Bracka, Widok, Chmielna, Górskiego, Warecka, Nowy Świat i Al. Sikorskiego (Al. Jerozolimskie). Straty osobowe batalionu wyniosły około 70% stanu osobowego. Po kapitulacji żołnierze batalionu zostali wywiezieni do obozów jenieckich.

Zgrupowanie Armii Krajowej „Leśnik”

Zgrupowanie „Leśnik” zostało sformowane już po wybuchu powstania. Oddział utworzono z żołnierzy: Oddziału IV Kwatermistrzowskiego, Służby Uzbrojenia KG AK „Leśnictwo” (których zadaniem było gromadzenie i produkcja broni) oraz ochotników kompanii miotaczy ognia i oddziału produkcji granatów. Nowo sformowanym zgrupowaniem, składającym się z trzech kompanii, w tym jednej miotaczy ognia (łącznie ok. 400 ludzi), dowodził płk Jan Szypowski ps. „Leśnik”.

Początkowo żołnierze „Leśnika” walczyli na Woli; dokonywali oni wypadów z Sadów na Lesznie w rejon getta, Hali Mirowskiej i ul. Chłodnej. 6 sierpnia wieczorem zgrupowanie wycofano na Stare Miasto. 11 sierpnia żołnierze „Leśnika” zdobyli na ul. Stawki lekkie działo 5 cm PaK 38 z zapasem naboju, które po naprawie przekazano batalionowi „Chrobry I”.

12 sierpnia ze Zgrupowania „Radosław” i „Leśnik” utworzono odcinek północny Grupy „Północ”, broniący do końca sierpnia Starego Miasta. Żołnierze „Leśnika” współorganizowali produkcję butelek zapalających i granatów oraz reperowali broń. Uczestniczyli w nieudanym ataku na Fort Traugutta, walczyli w rejonie hali autobusowej przy ul. Inflanckiej i zajezdni tramwajowej przy ul. Sierakowskiego. Następnie bronili szpitala w kościele Jana Bożego, ul. Stawki, Ratusza, klasztoru Kanoniczek i Pałacu Blanka.

W drugiej połowie sierpnia Zgrupowanie „Leśnik” zostało skierowane do obrony budynku PWPW, gdzie w trakcie zażartych walk poniosło wyjątkowo ciężkie straty. Nielicznych ocalałych żołnierzy wcielono do zgrupowania „Radosław”, z którym przeszli kanałami do Śródmieścia. Część z nich walczyła do końca powstania w rejonie ul. Książęcej. Pozostali

wraz z kompanią miotaczy ognia zostali skierowani wraz ze Zgrupowaniem „Radosław” na ul. Wilanowską na Czerniakowie. Oddziały te poniosły ogromne straty. Ostatnią redutą „Leśnika” był dom na rogu ul. Solec i Wilanowskiej, który padł 23 września.

Zgrupowanie Armii Krajowej „Obroża”

Zgrupowanie „Obroża” utworzono z pozawarszawskich oddziałów warszawskiego VII Obwodu Okręgu AK. Dowodził nim mjr. Kazimierz Krzyżak ps. „Bronisław”. W końcu lipca 1944 roku liczebność oddziałów osiągnęła poziom ok. 16 000 ludzi. Ponieważ sztab VII Obwodu w momencie wybuchu powstania znajdował się w Warszawie i został odcięty od podległych oddziałów, nie udało się przeprowadzić koncentracji.

Najsilniejsze zgrupowanie powstało w Puszczy Kampinoskiej. Utworzono je z żołnierzy Rejonu VIII oraz z silnego oddziału z Puszczy Nalibockiej. Przeprowadziło ono w dniach 1-2 sierpnia dwa ataki na lotnisko bielańskie. Uczestniczyło także w nocnym uderzeniu na Dworzec Gdański (21-22 sierpnia).

Większość ocalałych wróciła do Puszczy Kampinoskiej, jedynie część pozostała w Warszawie i weszła do zgrupowania „Żaglowiec”, reszta przyłączyła się do innych powstańczych oddziałów walczących na Żoliborzu. Niektórym udało się przedrzeć na Stare Miasto i dołączyć do batalionu „Parasol”.

Z Rejonu V (Piaseczno) dotarła na Mokotów kompania por. Stanisława Milczyńskiego ps. „Gryf”. Utworzono ją w Lasach Chojnowskich z żołnierzy batalionu „Krawiec”. Weszła ona w skład batalionu „Oaza – Ryś”. Z kolei z Rejonu III „Dęby” (Rembertów) dotarły trzy inne oddziały, które przepłynęły się na lewy brzeg Wisły, po czym przebiły się do Puszczy Kampinoskiej lub weszły w skład oddziałów walczących na Mokotowie.

Przez cały okres powstania Zgrupowanie „Kampinos” prowadziło walki z Niemcami, m.in. pod Kiścieniem, o Truskaw i pod Marianowem, a także w Rejonie I „Marianowo” (Legionowo). Objęły one swoim zasięgiem także Jabłonnię i Nieporęt. W trakcie tych akcji udało się pod Chotomowem wykoleić niemiecki pociąg wojskowy, a pod Beniaminowem rozbić obóz jeniecki z ok. 6000 jeńcami. Walki powstańcze trwały również pod Piasecznem i Pruszkowem.

Szacuje się, że spośród żołnierzy Zgrupowania „Obroża” poległo 1127, z tego 663 w Warszawie i 464 w jej okolicach.

Zgrupowanie Armii Krajowej „Róg”

Zgrupowanie utworzone 1 sierpnia 1944 roku na Starym Mieście z części oddziałów I Obwodu Warszawskiego Okręgu AK oraz z innych, mniejszych oddziałów skoncentrowanych na obszarze Starego Miasta, Muranowa i Powiśla. Od 7 sierpnia weszło w skład Grupy „Północ”. Dowódcą zgrupowania został mjr Stanisław Błaszczak ps. „Róg”, a następnie kpt. Jerzy Czarski ps. „Czahar”. Trzon zgrupowania stanowiły bataliony: „Bończa”, „Gustaw”, „Gozdawa”, „Unia”, „Konrad” oraz I batalion WSOP „Dzik”, oddział WSOP „Elektrownia” oraz załoga PWPW.

W pierwszych dniach powstania opanowało ono prawie cały wyznaczony teren, lecz nie wszystkie punkty udało się dłużej utrzymać. Zdobyto m.in.: pl. Krasińskich z gmachem sądów, Ratusz i Areszt Śledczy przy ul. Daniłowiczowskiej. Nie udało się jednak opanować przyczółka Mostu Kierbedzia, domu Schichta i koszar na Podzamczu, a batalion „Gustaw” poniósł ciężkie straty podczas ataków na „dzielnicę rządową” w rejonie pl. Piłsudskiego.

Żołnierze batalionu „Unia” nie opanowali gmachów Prezydium Rady Ministrów, Uniwersytetu i Komendy Policji na Krakowskim Przedmieściu, a zaś oddziały batalionu „Konrad”, które uderzyły na mosty średnicowy i Poniatowskiego zostały wybite.

Siły zgrupowania uczestniczyły w osłonie wycofywania się powstańców z Woli na Stare Miasto i przygotowały się do obrony tej dzielnicy. Po zdobyciu przez Niemców dojścia do mostu Kierbedzia w rejonie Nowego Zjazdu południowa część zgrupowania została odcięta na Powiślu. Pozostałe oddziały broniły odcinka południowo-wschodniego: od ul. Podwale, przez pl. Zamkowy i dalej wzdłuż skarpy wiślanej do gmachu PWPW. W tym rejonie, mimo słabego uzbrojenia i wysokich strat, zgrupowanie trwało w skutecznej obronie przez 3 tygodnie, odpierając ataki nieprzyjaciela. Ciężkie walki toczyły się w rejonie pl. Zamkowego, Zamku Królewskiego, katedry św. Jana, ul. Piwnej i Świętojańskiej oraz budynków na skarpie wiślanej.

Po przejściu kanałami do Śródmieścia resztki zgrupowania uczestniczyły w walkach na Powiślu, po czym przeszły na zachodnią stronę Nowego Świata. Część żołnierzy przeszła na Górny Czerniaków. Tylko nielicznym udało się przepłynąć Wisłę. Zdrowych wcielono do armii gen. Berlinga, a tych, którzy pozostali w Śródmieściu włączono do 36. Pułku Piechoty Legii Akademickiej. Mjr „Róg” wyprowadził resztki swoich żołnierzy do niewoli niemieckiej.

Zgrupowanie Armii Krajowej „Żywiciel”

Zgrupowanie „Żywiciel” zostało utworzone z oddziałów II Obwodu Warszawskiego Okręgu Armii Krajowej obejmującego Żoliborz, Bielany, Marymont, a później także Powązki. Pierwszym komendantem II Obwodu był mjr Stanisław Thun ps. „Nawrot”, a po nim mjr Mieczysław Niedzielski, ps. „Sadownik”, „Wojciechowski”, „Żywiciel”.

Zadania obwodu na wypadek powstania były bardzo rozległe i szczególnie trudne. Żoliborz, Bielany, Marymont i Powązki były luźno zabudowane, a punkty niemieckiego oporu położone na obrzeżach obwodu. Od południa miały być zaatakowane i obsadzone następujące punkty oporu: Cytadela, Fort Traugutta, Fort Legionów i Dworzec Gdański. Od zachodu Instytut Chemiczny, Fort Bema, Boernerowo i bateria artylerii na Burakowie. Od północy: Centralny Instytut Wychowania Fizycznego, lotnisko bielańskie, „Waldlager” (obóz leśny) i na Marymoncie Szkoła Gazowa. W momencie uderzenia ataki powstańców zostały krwawo odparte.

Wieczorem 1 sierpnia dowódca podjął decyzję wycofania oddziałów do Puszczy Kampinoskiej, oceniając, że nie ma szans na dalsze prowadzenie walk. Około północy oddziały wymaszerowały z Żoliborza.

Komendant Okręgu polecił jednak natychmiastowy powrót na opuszczone pozycje. 4 sierpnia ppłk Niedzielski dotarł ze swoim zgrupowaniem do centrum Żoliborza. Następnego dnia przeprowadził reorganizację i zarządził przegrupowanie oddziałów. Utworzył sześć zgrupowań liniowych o kryptonimach na literę „Ż” („Żaglowiec”, „Żbik”, „Żmija”, „Żniwiarz”, „Żubr”, „Żyrafa”). Zgrupowania te poniosły ciężkie straty w trakcie walk na Żoliborzu. Dotrwały do kapitulacji dzielnicy w dniu 30 września 1944 roku.

Pomnik „Gloria Victis”

Pomnik Gloria Victis (Pomnik Polegli Niepokonani, nazywany również pomnikiem Poległym Niepokonanym 1939-1945) znajduje się w kwaterze A24 na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach.

Pod pomnikiem w rocznicę wybuchu powstania warszawskiego organizowane są centralne uroczystości z udziałem przedstawicieli najwyższych władz państwowych. Konkurs na projekt pomnika zorganizowano w lutym 1946 roku. Autorką zwycięskiego projektu była Helena Kłosowicz, łączniczka i żołnierz batalionu „Łukaszyński”. Pomnik w formie wysokiego obelisku z czarnego marmuru u wierzchołka kończy się urną i narożnikami z różowego marmuru. Na czterech bokach granitu widnieją napisy z brązu:

„Żołnierzom Armii Krajowej poległym za wolność” – „1939 – 1944” – „Powstanie Warszawskie 1.VIII – 2.X.1944” – „Gloria Victis”.

Uroczyste odsłonięcie i poświęcenie pomnika przez regenta cmentarza wojskowego ks. kanonika M. Żemralskiego odbyło się w dniu 1 sierpnia 1946 roku. 6 sierpnia tego roku złożono w nim 117 trumien z prochami przewiezionymi między innymi: z siedziby Gestapo w al. Szucha, ul. Wolskiej, ul. Górczewskiej, Parku Sowińskiego, ze szpitala św. Stanisława, ul. Moczydło i Młynarskiej.

Gruntowną renowację pomnika przeprowadzono latem 1958 roku. Dodano wówczas nową urnę i cztery stylizowane orły na narożnikach.

Pomnik grobowiec dowódców AK

Wniesiony w 1994 roku pomnik-grobowiec ku czci kolejnych dowódców Związku Walki Zbrojnej i Armii Krajowej. Byli nimi:

Gen. broni Michał Tadeusz Tokarzewski-Karaszewicz „Doktor”

Komendant Główny Służby Zwycięstwu Polski od 27 września 1939 do 4-5 stycznia 1940.

Po utworzeniu Związku Walki Zbrojnej – ZWZ został komendantem Obszaru nr 3 Lwów.

W związku z aresztowaniem przez funkcjonariuszy NKWD w marcu 1940, nigdy nie objął tej funkcji.

Gen. dyw. Stefan Paweł Rowecki „Grot”

Komendant Główny Związku Walki Zbrojnej od 30 czerwca 1940 do 14 lutego 1942. Dowódca Armii Krajowej od 14 lutego 1942 do 30 czerwca 1943, kiedy to został aresztowany przez Gestapo. W połowie lipca 1943 r. trafił do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen. 1 sierpnia 1944 Heinrich Himmler, na wieść o wybuchu powstania warszawskiego, nakazał niezwłoczne zgładzenie Stefana Roweckiego. Generał został zamordowany w nocy z 1 na 2 sierpnia 1944.

Gen. dyw. Tadeusz Marian Komorowski „Bór”

Pod koniec 1939 stworzył w Krakowie konspiracyjną Organizację Wojskową i kierował nią do stycznia 1940, kiedy podporządkowała się ZWZ. Komendant Obszaru Kraków ZWZ, od 8 lutego 1940 generał brygady, po dekonspiracji i przedostaniu się latem 1941 do Warszawy zastępca komendanta głównego ZWZ – dowódcy AK. Od jesieni 1941 do czerwca 1943 był również komendantem Obszaru Zachodniego. Dowódca Armii Krajowej od 17 lipca 1943 do 11 października 1944. Podjął decyzję o wybuchu powstania warszawskiego. 30 września 1944 Prezydent RP Władysław Raczkiewicz mianował go Naczelnym Wodzem. Po upadku Powstania Warszawskiego więziony w Oflagu 73 Nürnberg-Langwasser, Oflagu IV C Colditz oraz Stalagu XVIIIIC.

Gen. bryg. Leopold Okulicki „Niedźwiadek”

3 czerwca 1944 objął stanowisko szefa Operacji i I zastępcy szefa Sztabu KG AK, gen.

Tadeusza Pełczyńskiego ps. „Grzegorz”. W dowództwie AK był jednym z głównych zwolenników walki zbrojnej w Warszawie. 3 października 1944 roku objął stanowisko komendanta głównego AK. 19 stycznia 1945, wydał rozkaz o rozwiązaniu AK i zwalnianiu żołnierzy z przysięgi, sugerując pozostanie w konspiracji. W dniach 27-28 marca 1945 zaproszony został na pertraktacje polityczne do Pruszkowa. Aresztowany przez NKWD razem z 15 innymi przywódcami AK i Państwa Podziemnego, został wywieziony do Moskwy. Skazany na 10 lat więzienia. Zmarł 24 grudnia 1946 w szpitalu więziennym na Butyrkach.

Kwatera na Łączce

Miejsce potajemnego pochówku pomordowanych przez organy bezpieczeństwa publicznego w latach 1945-1956, często w więzieniu mokotowskim, znajdujące się przy murze Cmentarza Wojskowego na Powązkach w Warszawie. Ocenia się, że na „Łączce” pochowano ok. 300 osób.

10 stycznia 1990 roku utworzony został Społeczny Komitet budowy pomnika, któremu przewodniczy żona jednego ze straconych Maria Romer-Kędzierska. Wmurowanie kamienia węgielnego pod pomnik odbyło się 1 listopada 1990 r. Autorem projektu jest arch. Dominik Mączyński.

Instytut Pamięci Narodowej, Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa i Ministerstwo Sprawiedliwości przy współpracy m.st. Warszawy realizowały w latach 2012-2013 projekt naukowo-badawczy „Poszukiwania nieznanych miejsc pochówku ofiar terroru komunistycznego z lat 1944-1956”.

W latach 2012-2014 pod kierunkiem profesora Krzysztofa Szwagrzyka z IPN prowadzone były ekshumacje. Wydobyte szczątki zostały poddane badaniom DNA. Wśród zidentyfikowanych ofiar zdecydowaną większość stanowią żołnierze Armii Krajowej i Narodowych Sił Zbrojnych.

Pochówek żołnierzy zidentyfikowanych po ekshumacjach odbywał się w formie uroczystości państwowej.